

ÎN AMINTIREA TOPONIMISTULUI ADRIAN REZEANU

Ne-am despărțit de curând de ultimul mare toponimist de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti” al Academiei Române, de Adrian Rezeanu, și, ca atare, ni s-a ivit prilejul acesta, trist în fond, de a-i aduce un ultim omagiu, lui și profesiei sale, pe care am considerat-o, întotdeauna, de mare elevație spirituală. Aceasta, în ciuda faptului că, de regulă, fiecare se consideră îndreptățit să emită tot felul de etimologii fanteziste ale numelor străvechi de locuri.

Când l-am întrebat pe Rezeanu despre calitățile unui toponimist, pe primul loc a fost: „– Să aibă picioare bune”. Și al doilea?, am întrebat eu. „– Să aibă ochi buni”.

Și am tot discutat despre diferite toponime și, când treceam de prima etimologie, ne întrebam unul pe celălalt: „Ai fost acolo? Ai văzut?”, și puneam semnul întrebării, dacă răspunsurile erau negative, la etimologia presupusă, chiar dacă ea era corectă pentru alte cazuri. Căci tot de la Rezeanu am învățat că există și posibilitatea de transfer a toponimelor dintr-un loc în altul, chiar dacă ele nu corespund cu relieful pe care îl denumesc. Adică nu poți să faci o descriere corectă a reliefului unei regiuni bazându-te numai pe toponimele din zonă, dar poți, evident, să explici toponimia zonei, chiar cu transferuri toponimice, dacă îi cunoști bine relieful.

Rezeanu avea numeroase povestiri memorabile despre deplasările în teren pe care le făcea, în tinerețe și la maturitate, cu echipele de toponimiști. Principal, chiar dacă dispui de o hartă bună, amănunțită a unei zone, cu menționarea multor toponime (nume de locuri, de ape, de dealuri, de localități etc.), vei constata la fața locului că sunt cu mult mai multe și chiar mai semnificative decât cele menționate.

Majoritatea hărților amănunțite au fost militare și urmăreau menționarea toponimelor poziționale cu importanță strategică și cu o viziune, mai ales după inventarea imaginilor din spațiu, de sus în jos, necunoscută localnicilor, care le numeau după înfățișarea lor laterală sau de jos în sus, fără nicio importanță strategică.

Munca organizată a toponimiștilor, cum se făcea cu zeci de ani în urmă, pentru anumite zone, presupunea, într-adevăr, o prospecție prealabilă pe hartă, cum au făcut-o bulgarii, de exemplu, care au împărțit țara (ce-i drept, mult mai mică decât România) pe zone geografice cu limite pătratice trasate pe o hartă toponimică, după care au trimis sute de „investigatori” pentru „ridicarea” toponimică a zonei. Și au făcut un mare dicționar-repertoar de toponime. Au fost și la noi astfel

de dicționare de toponime, fără menționarea altor forme de relief și, în special, a apelor; unele, făcute înainte de Unire, n-au referințe la Transilvania.

La noi, mai ales în privința toponimiei Olteniei, cu care s-a început, cu mare entuziasm, s-a făcut o „ridicare” a toponimelor cu deplasări la fața locului. Dar investigația a durat mult, a costat mult și a fost făcută în multe locuri de mântuială, mai mult cu informații de la așa-numiții „statisticieni” rurali cu pregătire profesională dubioasă, căci grupurile de specialiști în toponimie erau puține.

Oricum, știm cum ar fi trebuit să se desfășoare „ridicarea” corectă a toponimelor, cum o făcea Adrian Rezeanu, de exemplu. Cercetătorul trebuie să fie dotat și cu aparatură corespunzătoare de fotografiat, de măsurat, de calculat, de desenat, de orientat etc. O formă de relief montană, de exemplu, cu denumire cunoscută, menționată geografic sau nu, ar trebui fotografiată lateral din diferite unghiuri și de la distanțe diferite, mai ales din localitățile de unde este vizibilă și în care s-ar putea să aibă chiar denumiri diferite sau perspective care să-i justifice denumirea. Se înțelege că, în asemenea situații, sunt necesare mijloace de deplasare corespunzătoare: automobile, mașini de teren, cai și căruțe. Dar înălțimea trebuie și escaladată, creasta sau înălțimile, cercetate ș.a.m.d.

S-ar zice că este prea mult pentru un toponimist, care este, de regulă, lingvist, nu alpinist. Rezeanu considera, dimpotrivă, că nu este suficient și că ar trebui escaladate și celelalte înălțimi care mai corespund aceleiași denumiri, pentru a vedea asemănările și deosebirile. Dar acest lucru nu se face, de obicei. De cele mai multe ori, toponimistul lasă „ridicarea” pe teren în seama geografilor și a geologilor, care studiază amănunțit relieful și rocile din zonă.

Această „scăpare” a multor toponimiști, care nu se deplasează pe teren sau îi lasă pe alții s-o facă, a fost uneori suplinită de așa-numita „toponimie geografică”, adică „ridicată” pe teren de geografi.

Toponimia geografică suferă de multe carențe. De cele mai multe ori, este făcută accidental, fără studii speciale asupra terenului și fără studii comparative cu celelalte forme de relief care au aceeași denumire, denumiri asemănătoare sau provenite din aceleași rădăcini sau trunchiuri lingvistice. Se face abstracție de investigațiile istorice și nu sunt menționate formele vechi, originare ale toponimelor. De regulă, nu sunt cunoscute nici regulile gramaticale ale derivării denumirilor, nici denumirile corespunzătoare din alte limbi vechi sau moderne. Facem abstracție de maniera de selectare a toponimelor cu semnificații geografice. De interes sunt „găselnițele” întâmplătoare ale unor toponime care corespund cu descrierea geografică a zonei, dar și acestea, dacă se găsesc și în alte locuri cu relief deosebit, trebuie însoțite de semnul întrebării despre care vorbea lingvistul Rezeanu.

Toponimia geografică nu suplinește activitatea de teren a toponimistului, care urmărește alte obiective. Munca de teren nu se reduce la „ridicarea” toponimică. Discuțiile cu localnicii, cunoașterea particularităților lingvistice ale acestora și culegerea toponimelor care nu figurează pe hărți este o îndeletnicire apropiată de antropologia socială, culturală și lingvistică și de sociologie. Cercetările

sociologice ale lui Gusti aveau ca scop și „ridicarea” conversațională a toponimelor. Simpla investigație geografică, cu harta, poate să conducă la elaborarea unor studii toponimice (geografice) cu totul străine de realitatea concretă. Ce-i drept, ca și în cazul obiceiurilor populare, este, uneori, prea târziu pentru „ridicarea” toponimelor. Situația este cunoscută și se fac investigații pentru descoperirea persoanelor vârstnice care își mai amintesc vechile denumiri de locuri.

Toponimistul, față de geograf, cunoscând situația concretă a pierderii denumirilor prin uitare sau ignorare, are la dispoziție monografiile localităților pe care le consultă și din care selectează cuvinte arhaice și toponime uitate.

Problema este că toponimistul de profesie cercetează, ca să zicem așa, pas cu pas, întreaga zonă, căutând să elimine cât mai multe din „zonele albe” (goale de toponime), căci este propriu atitudinii umane față de natura înconjurătoare s-o împânzească cu denumiri, începând cu cele din mediul casnic, din curte, din ogradă, din stradă, până la aglomerația toponimică a orașelor.

Trebuie să spunem că Adrian Rezeanu a fost toponimistul care a pus bazele unei discipline cvasidistincte în cadrul toponimiei, și anume aceea pe care a numit-o „urbanonimia”, adică știința numelor de locuri urbane. El era, de altfel, un bun cunoscător al câtorva orașe, mai ales al Bucureștiului, pe care le-a parcurs, cum am făcut-o și noi, cu pasul. Deosebirea constă în aceea că Rezeanu făcea o cercetare urbanistică sistematică, putând să facă relatări detaliate și asupra construcțiilor semnificative, și asupra vechilor denumiri.

Dimensiunea istorică a toponimiei este fundamentală. Sunt, din păcate, puține dicționare istorice, cum este acela al lui Coriolan Suciu despre denumirile istorice ale localităților din Transilvania. Oricum, toponimistul serios, care nu vrea să se facă de răs, trebuie să cunoască și formele vechi ale toponimelor. Aceasta, pentru faptul că toponimele de bază ale României sunt vechi și majoritatea lor au fost transcrise în alte limbi și din alte limbi, fiind astăzi foarte diferite de cele originare.

Toponimia României a fost utilizată cu succes pentru argumentarea nu numai a continuității daco-romane, ci și a străvechimei preromane a populației noastre. Există și dicționare speciale de toponime pregrecească, cum este al lui Adolf Fick, deci care se referă la denumiri anterioare civilizației miceniene, pe care le găsim cu aproape aceeași semnificație și în toponimia noastră.

În legătură cu toponimele vechi sau care au caracteristici arhaice, se procedează în felul următor: este căutată forma originară care trebuie identificată ca atare sau în forme derivate printre denumirile străvechi (eventual pregrecești), mai ales când au fost atestate istoric și formele geografice actuale corespund semnificației originare. Se caută apoi semnificația daco-romană, respectiv latină, a unor denumiri străvechi, cu forme comparative în alte limbi înrudite cu cele traco-gete (albaneză, lituaniană, limbi scandinave) sau latine (franceze, italiene, spaniole). Se trece apoi la dicționarele de slavă veche și la alte dicționare ale limbilor slave.

Am avut discuții cu toponimistul Adrian Rezeanu în legătură cu limbile latine periferice în care sunt păstrate și forme arhaice, uneori asemănătoare cu cele

românești. Este cazul limbii sarde, care seamănă, în anumite privințe, mai mult cu limba română decât cu italiană. Am făcut rost de un dicționar sardo-italian de la un cunoscut din Sardinia, care, auzindu-mă recitând în italiană niște „versete” din *Tractatus*-ul lui Wittgenstein, a zis că am pronunție sardă, iar când a auzit că mă cheamă Surdu, a jubilat, căci în sardă se zice „surdu”, nu „sordo”, ca în italiană. I-am spus că mă interesează un dicționar al limbii sarde și a promis că mi-l trimite. Și, dovadă că nu era italian, chiar mi l-a trimis. Acum se găsește printre miile de cărți rămase de la Adrian Rezeanu, majoritatea de lingvistică și toponimie, dintre care 14 sunt dicționarele toponimice ale lui Rezeanu referitoare la Oltenia și Muntenia, la care se adaugă 17 volume din domenii învecinate, mai ales de istorie și toponimie, despre unele zone din Maramureș și Țara Oașului.

Un toponimist adevărat trebuia să știe multe, căci numele de locuri sunt dintotdeauna și se găsesc pretutindeni și, firește, trebuie să fie atent la tot felul de mistificări etimologice. Rezeanu le știa pe majoritatea, și pe cele „slaviste”, după care toponimele noastre provin din limba slavonă, și pe cele „maghiariste”, unele fiind infirmate chiar de către lingviștii maghiari (Ferenc Bakos). Dacă un toponim românesc se găsește și la slavii sudici, nu este neapărat de origine slavă, ci poate fi inversă preluarea, dacă nu se găsește și la slavii nordici.

Toponimia României, cu predilecție cea a Olteniei și Munteniei, dar și cea a Maramureșului și Țării Oașului, i-a întărit lui Adrian Rezeanu convingerile naționale și l-a îndemnat să fie un mare susținător al românilor și, mai ales în ultimii ani, al ortodoxiei. A cercetat arhivele pentru a dovedi originea ortodoxă a populației din zonele apropiate de granița cu Ungaria și, în special, din zona Bixad, aducând, în câteva lucrări, dovezi despre asuprirea și crimele comise împotriva românilor din aceste zone. Evenimente, considera Adrian Rezeanu, care ar trebui să fie cunoscute mai ales acum, în anul Centenarului Unirii.

Pentru bogata sa activitate de toponimist autentic, poate cel mai elevat din ultimele decenii și ultimul de la Institutul de Lingvistică bucureștean, l-am propus pentru acordarea indemnizației de merit. N-a mai apucat să se bucure de aceasta, căci s-a grăbit să ne părăsească. Să aprofundeze, în felul său, legătura cu pământul care i-a dăruit, prin diversitatea formelor sale și a mulțimii fără de sfârșit a numelor de locuri, satisfacția unei profesii care merită cu prisosință elogiul nostru.

*Academia Română
București, Calea Victoriei, 125*